

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI
INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI

ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИ ВА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАР ҲОСИЛДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ-ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ, МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

Республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман

МАТЕРИАЛЛАРИ

20 ноябрь 2021 йил

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИ ВА ҚИШЛОҚ
ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАР ҲОСИЛДОРЛИГИНИ
ОШИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ-ИННОВАЦИОН
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ, МУАММО ВА ЕЧИМЛАР**

мавзусидаги

Республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман

ТЎПЛАМИ

Бухоро, 2021 йил 19-20 ноябрь

O'zbekiston Respublikasi hududida tarqalgan sho'rlangan tuproqlarning agrofizik xossalari to'liq o'rganib chiqilmagan. Bu bo'yisha hozirda ham ilimiy ishlar olib borilmoqda. Biz o'z ilimiy ishlarimizda Qoraqolpog'iston Respublikasi hududida tarqalgan harxil tuproqlarning agrofizik xossalari o'rganib chiqishni maqsad qilib qo'ydik va kelgusida ilimiy ishlarimizda davom ettiranimiz.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. www.ziyounet.uz

2. Abdullaev S.A., Nomozov X.Q. Tuproq melioratsiyasi «O'zbekiston milliy entsiklopediyasi» Davlat ilimiy nashriyoti, Toshkent-2011

3. Ramzanov O., Yusupbekov O. Tuproqshunoslik va dehqonchilik «Sharq» nashriyoti Toshkent-2003

4. Ковда В.А. Основы учения о почвах М.:Наука 1973

**ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ВА УНИ САҚЛАШГА ОИД
АГРОМЕЛИОРАТИВ ТАДБИРЛАР
М.М.Сатторова, М.И.Болтаев
Бухоро давлат университети**

Ер сайёраси инсониятнинг умумий яшаш жойи ягона уйи ҳисобланади, унда экологик ҳалокатни бартараф қилиш мавжуд 200дан ортиқ давлатлар, қарийиб 7 млрд.га яқин инсонларнинг умумий вазифасидир. Табиатни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ҳақаро келишув асосида умумжаҳон миқёсида амалга оширилгандагина ўз самарасини бериши мумкин.

Ер - халқ бойлиги, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришнинг бош воситаси. Тупроқнинг унумдорлиги ва ишлаб чиқариш қувватларини ошириш кўп жиҳатдан унга эҳтиёткорлик, тежамкорлик билан муносабатда бўлишга, уни яхшилашга қаратилган мажмуага боғлиқ.

Республикамиз худудида турли иқлим шароитлари ва кўплаб тупроқ типлари тарқалган бўлиб, бундай шароитда юқорида кўрсатилган муаммоларни ҳал этиш янада мураккаблашади. Қишлоқ хўжалиги ерлари заминимиз экологик тизимининг асосий таркибий қисми бўлиб, у табиатнинг бошқа қисмлари сув, ўрмон, ҳайвонот ва ўсимлик дунёси, фойдали қазилмалар ва бошқа ер ости бойликлари билан ўзаро чамбарчас боғлиқ. Ер ва тупроқсиз бошқа табиий ресурслардан фойдаланиб бўлмайди. Шунинг учун ерга хўжасизларча муносабатда бўлиш натижасида ҳозирда ва яқин келажакда бутун атроф табиий муҳитга зарар етказилиши мумкин. Бу фақатгина ер устки қатламнинг бузилишига олиб келмасдан – тупроқлар, уларнинг эрозияси, шўрланиши, ботқоқланиши, кимёвий ва радиоактив ифлосланиши ҳамда табиат комплексининг экологик ёмонлашувига олиб келади. Айнан шунинг учун ҳам ерларни муҳофаза қилиш жамиятнинг барқарор ривожланиши учун шароит яратиш ва инсон ҳаёти ва фаолиятини таъминлашда кўринади. Шунга кўра қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ёки қишлоқ хўжалигига мўлжалланмаганлигидан қатъий назар барча ерлар муҳофаза қилиниши лозим. Қишлоқ хўжалигининг суғориладиган ерларида шўрланиш ва туз йиғилиб қолиши хавфи мавжуд бўлсада, тупроқ таркибида йиғилиб қолган зарарли кимёвий моддалар таъсирида қишлоқ хўжалиги ерлари ўз ҳосилдорлигини йўқотишда давом этмоқда, зеро, шўрланишга қарши кураш чоралари етарлича эмаслигини кўрсатмоқда. Ҳаддан зиёд шўрланган ерлар ҳамиша шўрланмаган ерларга нисбатан кам ҳосил беради. Бундай ерлар давлат ҳамда ердан фойдаланувчилардан кўпроқ меҳнат ва маблағ сарф этилишини тақозо этади. Шу боис, ер унумдорлигини сақлаш ва доимий ошириб бориш, ундан оқилона ва самарали фойдаланиш давлатнинг ер соҳасидаги сиёсатининг ажралмас қисми, мамлакат иқтисодий тараққиёти дастурларининг муҳим бўлими сифатида баҳоланиши лозим. Тупроқлар шўрланиш даражасига кўра беш гуруҳга ажратилади: 1) шўрланмаган; 2) оз шўрланган; 3) ўртача шўрланган; 4) кучли шўрланган; 5) шўрхокка бўлинади. Тупроқларни шўрланиш даражасига кўра гуруҳга ажратишда улар таркибидаги сувда осон эрийдиган тузларнинг

умумий миқдорига ва хлор миқдорига эътибор берилади. Шўрланишнинг ортиши билан тупроқнинг сифати ёмонлашади, унумдорлиги пасаяди ва мелиорация тадбирларини амалга ошириш зарурати туғилади. Шўрланган тупроқлардан қишлоқ хўжалигида фойдаланишда экин экишдан олдин бундай тупроқли ерларда қуйидаги мелиорация тадбирларини тўла амалга ошириш лозим: - агрономия талабларига тўла жавоб берадиган қоидалар асосида сувдан фойдаланиш режаларини пухта ишлаб чиқиш, янги суғориш системасига ўтиш, суғориш шахобчаларидан гидротехника иншоотларини қуриш, сувни тежаш, уни ифлос қилмаслик сингари ишлар тупроқ шўрланишини олдини олишдаги энг муҳим чоралардан бири ҳисобланади; - сизот шўр сувларнинг капилляр йўллари орқали узлуксиз равишда пастдан юқорига кўтарилишини тўхтатиш ва тупроқда йиғилган зарарли тузларни йўқотиш йўли билан шўрхоқлар ва турли даражада шўрланган тупроқлар шўрини кетказиш ва уларни яхшилаш мумкин; - тупроқларнинг физикавий ва химиявий хусусиятларини яхшилаш учун бу тупроқларга, албатта, гипс солиш керак. Унинг хусусияти шундаки, тупроқнинг сингдирувчи комплексидаги натрий ва кальцийни сиқиб чиқаради, шунингдек, тупроқнинг физикавий ҳолатини яхшилади; - шўртоб ва шўртобли тупроқларга ўғит солиш, шўртобли қатламни ағдариб чуқур ҳайдаш, суғориш ишларини кенг кўламда жорий қилиш, зовурлар қазиб уларнинг сатҳини пасайтириш каби тадбирлар тупроқнинг физикавий ва химиявий хусусиятларини яхшилади, унумдорлигини оширишдаги асосий тадбирлардан ҳисобланади. Агар агрономелиоратив тадбирлар ўз вақтида ва тўғри қўлланилса, бу тупроқларда экин экиб, улардан муттасил юқори ҳосил олиш мумкин; - шўрланган тупроқларни ювиш энг асосий мелиоратив тадбир ҳисобланиб, бунда горизонтал ва вертикал зовурларнинг яхши ишлашини таъминлаб, кейин ювиш керак. Тупроқ шўрини ювишда шўр ювиладиган сувнинг меъёри тупроқнинг шўрлигига, сизот сувларининг чуқурлиги ва шўрлигига эътибор қилинмаса, шўрланиш янада ортади. Тўғри алмашлаб экиш шўрланадиган ва ботқоқлашадиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилади, тупроқ унумдорлигини оширади ҳосилдорликни кўпайтиради. Алмашлаб экишнинг мелиоратив таъсири- тупроқ ҳосилдор бўлади, унда органик ва озуқа моддалар кўпаяди, физик хоссаси яхшиланади, намлик эса камроқ буғланади. Бугунги кунда сайёрамиз аҳолисига нисбатан ҳайдаладиган ер 10-20 йил аввалгидан камроқ тўғри келишини назарда тутсак, тупроқ унумдорлигини ошириш, қишлоқ хўжалик экинларининг ҳосилдорлигини икки карра, уч карра кўпайтириш яқин келажакда деҳқончиликнинг асосий вазифаси бўлиб қолиши лозимлиги яққол намоён бўлади. Афсуски, бугунги кунда тупроқ қатлами емирилмоқда, яхши унумдор ерлар камайиб бормоқда, тобора жадаллик билан таназзулга юз тутмоқда. Ер ресурсларидан ҳар томонлама оқилона фойдаланмай, тупроқ қатламини турли емирилиш-эрозияланиш ва бошқа салбий таъсирлардан муҳофаза қилиш чораларини кучайтirmай, қишлоқ хўжалиги билан алоқадор бўлган, мақсадли ерларни тежаб-тергаб ишлатиш йўллари қилмай туриб, юқорида санаб ўтилган муаммоларни ҳал этишнинг имкони мавжуд эмас. Тупроқнинг унумдорлигини ошириш кўп жиҳатдан унга эҳтиёткорлик ва тежамкорлик билан муносабатда бўлишга, уни яхшилашга қаратилган тадбирлар мажмуасига боғлиқ. Шуларни эътиборга олган ҳолда, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини изчиллик билан жадаллаштириш, ер фондидан оқилона фойдаланиш, суғориладиган ҳар гектарининг унумдорлигини, унинг иқтисодий самарадорлигини ошириш билан боғлиқ муаммолар ечимини ишлаб чиқиш ғоят муҳим аҳамият касб этади. Бу борада тупроқ унумдорлигини сақлаш, йил сайин мунтазам ошириб бориш қишлоқ хўжалик мутахассислари зиммасидаги муҳим вазифа ҳисобланади. Ҳозирги вақтда қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, тупроқ унумдорлигини тиклаш ва мелиоратив тизимлар қуриш, улардан фойдаланишга боғлиқ тадбирлар ўтказишга давлат томонидан катта маблағлар ажратилаётганлиги бежиз эмас.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Махсудов Х.М., Одилов А.А., Эрозияшунослик. Тошкент. 1998 йил.
2. Ўзбекистон тупроқлари. У.Тожиев, Х.Намозов, Ш.Нафетдинов.,

	хоссаларининг ўзгариши.	
28	М.А.Алибаева, З.А.Жаббаров. Тоғ тупроқларининг экологик ҳолати.	61

II ШЎЪБА.

ШЎРЛАНГАН ТУПРОҚЛАРНИНГ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ВА ТУПРОҚ ЭРОЗИЯСИНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ

30	Н.Ю.Абдурахмонов, А.Ж.Исмонов, Г.В.Erdashova. Амударё туманидаги эскидан суғориладиган ўтлоқи аллювиал тупроқлар ва уларнинг хоссалари	63
31	Н.Н.Salimova, S.D.Elmurodova, М.М.Тоҳирова. Вухоро viloyati sug'oriladigan tuproqlarning meliorativ- ekologik-holatini yaxshilash va tuproq unumdorligini oshirish omillari.	64
32	Р.Қурвантаев, А.А.Мусурманов, Н.А.Солиева. Ғўзани ўсиши, ривожланиши, ҳосилдорлигига тупроқни мулчалош ва кам ишлов беришнинг самарадорлиги.	66
33	Н.Х. Hakimova, М.О`ktamova. Tuproq eroziyasini kelib chiqish sabablari va uni oldini olish chora tadbirlari.	68
34	Н.Н. Hakimova, О. Sobirova. Shòrlangan tuproqlarning unumdorligini oshirish va turoq erozyasining oldini olish.	69
35	R.Yunusov, Z.Ataeva, O`Shamsieva. Kogon tumani sh.salomov fermer xo`jaligini qadimdan sug`oriladigan o`tloqi tuproqlarining agrokimyoviy xossalarini yaxshilash.	71
36	Zakirova, N.Umitova. Sho`rlangan tuproqlarni fitomelioratsiya yo`li bilan meliorativ latini yaxshilash.	72
37	У.Набиев. Азотли ўғитларни бериш муддатларини тупроқдаги нитратли азот динамикасига таъсири	74
38	И. К.Одилов, Қанд лавлагидан уруғ олиш учун қўлланилган минерал ўғитлар меъёрларини иқтисодий самарадорлиги	78
39	Ў.Х.Мамажанова, А.Ж.Исмонов. Жанубий фарғона суғориладиган тупроқларининг сингдириш сифими ва сингдирилган асослар таркиби.	80
40	О.Г.Sultashova, А.А.Kewnimjaeva, А.А.Abdijamilov. Sho`rlangan tuproqlarning unimdorligin oshirish tadbirlari.	82
41	М.М.Сагторова, М.И.Болтаев. Тупроқ унумдолигини ошириш ва уни сақлашга оид агромегиоратив тадбирлар.	83
42	С.Жумабоев. Эрозияга учраган ерларни ишлаш технологияси.	85
43	С.С. Хожиев, Ш.Ш.Нафетдинов. Микробиологическая активность лугово-аллювиальных почв бухарского оазиса.	87
44	С.Т.Негматова. Crotalaria juncea ning экиш муддат ва меъёрларини тупроқнинг шўрланиш даражасига таъсири.	90
45	Н.Т.Artikova, М.М. Sattorova. Qumli cho`l tuproqlarining genezisi, evolusiyasi va ulardan foydalanish.	91
46	Д.Р.Тешаева, Буғдой навлари ва тупроқ шўрланиши.	94
47	З.А.Жаббаров, Ф.Ч.Қурбонов Шўрланган тупроқларда туз стрессини камайтиришда биочарнинг ўрни.	95

III ШЎЪБА.

ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРИШ, МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ВА ҚАЙТА ТИКЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

48	Sh.Nafitdinov, O.Ramazonov, E.Qodirov, Tuproqshunoslik fanidan dala amaliyoti mashg`ulotlarida tuproq kesmasini qazishmavzusini o`qitishda "klaster" metodini qo`llash.	98
49	Н.Х. Hakimova, R.F.Vahobovich. Cho`llanishni boshqarish usullari va muhofaza qilinadigan yerlardan tog`, yarim cho`l va cho`l landshaftlaridan foydalanish.	100
50	Д. Ж. Қўчқорова. Қишлоқ ландшафтларини жойлаштиришнинг қишлоқ хўжалигига таъсири.	102
51	I.A.Raxmonov, D.X.Samatqulova. Tuproqqa ishlov berish va uning ilmiy asoslari.	104
52	N.Yu.Abduraxmonov, G.B.Erdashova. Unumdorlikni baholash va unumdorlikni oshiradigan organik o`g`itlar.	106